

Ing. Josef Janošec, CSc.

Pro bezpečnost a obranu státu

(Úvod do teorie strategických studií)

Principiální otázkou je: Mají strategická studia svou teorii? Objektivní odpověď není vhodné uspěchat. Proto postup od známého k neznámému má své oprávnění. Jisté je, že strategická studia mají svou praxi. Přístup k hledání teoretických základů tedy vychází ze zkoumání praktických zkušeností, tj. je empirický.

Albert Einstein (14. 3. 1879 – 18. 4. 1955), významný německý fyzik, po studiích pracoval na patentovém úřadě ve švýcarském Bernu, v letech 1911–12 byl profesorem na německé univerzitě v Praze, v roce 1933 pro svůj židovský původ opustil Německo a do smrti působil v USA na univerzitě v Princetonu. V roce 1909 publikoval speciální teorii relativity a o šest let později v roce 1915 obecnou teorii relativity [1]. Tím vytvořil podmínky k odklonu od paradigmatu vědních disciplín, které bylo založené na Newtonových zákonech.

Díky této změně si vědci postupně začali uvědomovat, že základy vědeckého chápání světa tvoří nějaký nezměnitelný soubor přírodních zákonů, ale že závisí na jejich lidské interpretaci [2]. Vysvětlení vědeckého fenoménu je tedy závislé jednak na jeho podstatě, ale současně na komunitě, v níž byl objeven. Einstein způsobil změnu vědeckého světového názoru. I konzervativní odborníci začali postupně přiznávat, že nic není definitivní.

Veškerá paradigmata jsou relativní. A proto vědecký výklad není možným pokládat za objektivní a nestranný. Vědci totiž uznávají dominantní paradigma do té doby, pokud nevzniknou odchylky, které vyprovokují, že začnou zkoumat jeho podstatu. Zpravidla objeví nové teorie, z nichž některá může být uznána jako nové paradigma. V podstatě platí, že co někdy bude obecným věděním, může obsahovat taková paradigmata, která ještě nemůžeme znát. Proto otázka dalšího vývoje vědeckého poznání zůstává otevřená.

Jedním z nosných pojmů současného světa je „demokracie“ a způsobem jak ústavními metodami zabránit vzniku převahy jedné ze tří vládních odvětví při uplatňování moci (legislativní, výkonná, soudní) je „kontrola a rovnováha“. Zajištění bezpečnosti a obrany státu je jednou z principiálních povinností jakékoliv vlády. Přitom existuje fenomén „svobody informací“. Znalosti znamenají moc a utajované znalosti představují absolutní moc. To, co v dlouhodobé historii bylo zpravidla vždy zahaleno rouškou ochrany citlivých informací, je problematika vojenských schopností a ve svém důsledku vojenské moci státu.

Demokratické politické systémy se pokoušejí odtajnit informace, a tím se odlišují od totalit [2]. Strategická studia pro bezpečnost a obranu státu mají být na prvním místě objektivní, respektovat utajování informací i jejich svobodu. Vyjadřují se k citlivým otázkám zajišťování existence státu a jeho vojenské obrany ve vážných krizových situacích. Albert Einstein prokázal, že je všechno relativní i svým životem. Předpokládejme tedy, že se strategická studia mohou stát jednou z budoucích disciplín, které ovlivní paradigma našich bádání při cestě k poznání teoretických základů lidského bytí a přírody, v níž žijeme, pohybujeme se i válčíme.

Výsledky pozorování, jako jedné ze základních metod vědecké práce, umožňovaly již v minulosti konstatovat, že strategická studia mají svou dlouhodobou historii. Byla usku-

tečnována mnohem dříve, než pojem strategie získal svůj obsah v současném chápání. Při velkém zjednodušení je možné shrnout fakta do následujících konstatování.

1. Shrnutí empirických poznatků

Podstatou empirických důkazů jsou praktické projevy strategických studií v procesu bezpečnosti a obrany státu, diskutování určujících subjektů a v neposlední řadě zobecnění procesů a technologií, které jsou strategickým studiím vlastní.

1.1. Projevy strategických studií v praxi bezpečnosti a obrany státu

Na základě požadavků panovníků a vojevůdců byly zpracovávány **odborné práce**, které podporovaly rozhodnutí o způsobech vedení vojenských tažení, o zásadních politických, diplomatických i ekonomických opatřeních. Tyto práce byly vypracovávány zpravidla na objednávku s určitým časovým předstihem. Umožňovaly podrobněji poznat existující výchozí situace jak vlastních, tak cizích, zpravidla zájmových nebo nepřátelských stran. Měly tedy svou složku analytickou nebo zpravodajsko analytickou. Současně se sběr informací a jejich následné cílené studování soustředilo na identifikaci silných a slabých stránek (vlastních i cizích) a jejich kvantitativní a kvalitativní hodnocení. Zpracovatelé si v průběhu času navykli shromažďovat pro takovéto činnosti informace a ty archivovat, třídit, klasifikovat, pravidelně aktualizovat a účelově vyhodnocovat.

Historie dokumentuje, že strategická studia nebyla jen výsledkem studií (písemného dokumentu), ale rovněž úvah a diskuzí, které byly součástí jak sběru informací, tak samotného procesu jejich využití ve prospěch rozhodnutí „těch nejvyšších“. Do souboru činností, která strategická studia uskutečňují, tedy rovněž náležela **odborná diskuze**.

1.2. Hlavní subjekty praxe strategických studií

Strategická studia měla evidentně **dva významné subjekty: příjemce a zpracovatele**. Jejich vztah byl po historicky významnou dobu výrazně nerovný. Zpravidla existovalo jejich rozdílné společenské postavení značně ve prospěch mocenského příjemce. Tomu podle dobových a regionálních zvyklostí příslušely adekvátní postupy prezentace i požadovaný rozsah informací, připravovaných zpracovatelem. Zpravidla byl mezi příjemcem a zpracovatelem nepřehlédnutelný zvláštní vztah, který byl propojen oboustranně pochopenou pupeční šňůrou představující hranici života a smrti pro obě strany. A historie potvrdila, že chybné a neobjektivní informace zpracovatele mnohokrát znamenaly špatné strategické rozhodnutí příjemce, které však někdy bylo přijato i při kvalitních podkladech. A jsou známy

Příjemce
strategických studií

Odpovědnost za přijímání rozhodnutí;
Ověření správnosti strategické studie;
Rozhodnutí o hodnověrnosti
a využitelnosti informací a dat.
Nové znalosti a jejich aplikované
použití.

Zpracovatel
strategických studií

Ambice zpracovatele;
Odpovědnost za objektivitu a správnost
informací;
Zpracování strategické studie;
Příprava prezentace pro příjemce
strategické studie.

Nerovný vztah

i zpětné důsledky těchto chyb a nerovností jak pro zpracovatele, tak pro mnohé popravené či pronásledované panovníky nebo vojevůdce (viz obr.).

Dlouhodobě jsou potvrzeny skutečnosti, které odpovídají úrovni rozhodování o bezpečnosti a obraně státních útvarů. **Povinností příjemce** strategické studie je ověřit si hodnověrnost a využitelnost informací, protože rozhodnutí je na něm. **Ambicí zpracovatele** bylo a dodnes je, aby jeho práce byla včleněna do přijímané strategie.

Velké množství strategických rozhodnutí rozložených do dlouhodobého plánu bylo zpravidla při realizaci napadáno kritiky, kteří existovali v jakékoliv minulé době a existují i dnes. Výsledek jejich vlivu a rovněž vlivu měnících se podmínek je znám: téměř nikdy nebylo umožněno, aby se ověřila správnost rozhodnutí. Úspěch slavila taková strategická rozhodnutí, u nichž byla v krátké době vidět kvalitativní a pozitivní změna. Příkladem je elektrifikace nebo vybudování sítě mobilních telefonů. Tato rozhodnutí získala okamžitou podporu velkého množství uživatelů.

Skutečností je, že nejsou vypracována podrobná statistická vyhodnocení procesů přijímání strategických rozhodnutí, ale realita ukazuje na nepříliš lichotivý stav, jež lze shrnout do následující věty: „*Běžnější však bylo, že se jen někteří výjimeční jedinci poučili z chyb svých předchůdců.*“ I o těchto problémech je nezbytné zpracovávat studie, které mohou nabýt strategického rozměru.

1.3. Procesní a technologický charakter strategických studií

I ty nejlepší výsledky strategických studií měly limitovanou výslednost, protože sice popsaly hlavní rysy budoucích stavů, ale nestaly se těmi rozhodujícími informacemi pro přijetí konkrétní strategie. **Proces přijetí strategických studií** byl vždy závislý na subjektu příjemce (panovníkovi, vojevůdci). Mnohokrát se stalo, že studie nebyla správně pochopena, včas prostudována nebo v pravou chvíli vhodným způsobem prezentována a pak ani akceptována.

Hledání budoucích stavů není jednoznačnou činností a lidé ji ještě v potřebném rozsahu nezvládli. Co však již dokázali, je nacházet velmi kvalitní přiblížení k budoucímu stavu na základě stanovování tendencí, trendů, hlavních směrů s využitím objektivizovaných metod. U problémů, které mají zpravidla dlouhodobý vliv na bezpečnost a obranu státu a ve svém důsledku na jeho suverenitu a existenci, jde o proces přijímání rozhodnutí, který je **procesem aplikace strategických studií**.

Ať panovník nebo zpracovatel přežil praktické důsledky realizovaných strategií nebo nikoliv, byl s větší nebo menší úspěšností uskutečňován **proces zpětné vazby strategických studií**. Představoval jakousi proceduru zpětného hodnocení správnosti strategických rozhodnutí s různým časovým odstupem: od hodin a dnů ještě v rámci vedení operační činnosti strategického významu, přes následnou v průběhu jednoho, tří až pěti let po uskutečnění rozhodnutí, až po dlouhodobou. Tento časový odstup přerůstá do historie, která v jiných skutečných podmínkách s obtížemi rekonstruuje důvody, chyby a pozitiva strategických rozhodnutí.

Proces přijímání strategických rozhodnutí byl, je a bude ovlivňován strategickými studiemi a součástí těchto studií je rovněž hodnocení úspěšnosti dosud přijatých strategických rozhodnutí, tedy jejich validity. Je-li toto hodnocení uskutečněno objektivními metodami, pak by mělo analytickou část orientovat na rozdíly mezi očekávanými a skutečně dosaženými stavy,

mělo by se věnovat problematice chybných rozhodnutí, pozitivních a negativních důsledků, včasnosti, mnohoznačnosti a jiným problematickým částem rozhodovacího a realizačního procesu.

Z historického pohledu pak mohou být strategická rozhodnutí a jejich následná realizace hodnoceny jako skutečně strategická, případně jako taktická a nebo dokonce jen jako nevýznamná (historický šum). Při zkoumání chyb, ale i pozitiv by měly analytické aktivity odlišovat, zda k nim došlo v průběhu procesu rozhodnutí nebo v průběhu procesu jeho realizace.

Na strategická studia je možné nahlížet jako na **technologický proces**, který znamená jistou stabilizaci procedur, vylepšování nástrojů, technických prostředků, metod a schopností pracovníků. Při opakovatelnosti těchto činností by mělo být dosahováno stále dokonalejších výsledků předvídání a přípravy budoucnosti v oblasti bezpečnosti a obrany.

1.4. Dílčí závěr k úvodu do teorie strategických studií

Empirické poznatky dovolují shrnout, že **strategická studia mají svou historii**. Představují uzavřený cyklus procesů. Využívají metody vlastní a převzaté ze sociálních, vojenských, společenských, ekonomických, psychologických, exaktních, přírodních i jiných věd. Vyvinula se z činnosti vysoce specializovaných jednotlivců do činnosti kolektivní (týmové) a později institucionalizované. Nezabývají se již jen otázkami obrany a bezpečnosti, ale směřují vývoje budoucích ekonomických, hospodářských, ale i společenských oblastí, které tuto část společenské praxe ovlivňují.

V současné době **strategická studia představují nově se vytvářející obor výzkumné činnosti** s úzkou návazností na praktické potřeby rozhodujících orgánů speciálních a výrobních organizací, států, mezinárodních institucí, vládních i nevládních organizací. Vyjadřují se ke globálním i dílčím problémům a jsou stále více specializovaná. Pro zpracování faktografických informací zpravidla využívají aplikované metody generalizace a zevšeobecňování, prognostické metody s využitím časových řad ap. I přesto zůstává cílem strategických studií dosažení synergických efektů. To znamená společné působení všech parciálních faktorů a poznatých parametrů bezpečnosti a obrany státu, v pestrosti zdánlivě neslučitelných oborů a podmínek. Stejně jako v jiných oborech vyžadují použití aplikované informatiky.

Strategická studia pro bezpečnost a obranu státu jsou jednou z forem strategických studií, která mají své odlišnosti a svá specifika. Jsou spojena se zvláštním režimem ochrany informací a utajovaných skutečností, které jsou uplatňovány v některých částech souboru informací a jsou spojena více s konkrétními hodnotami sledovaných poznatků, které by mohly být zneužity proti bezpečnosti a obraně státu. Teorie vyžaduje podložená tvrzení, což je podmíněno praktickým výzkumem problematiky.

Pro strategická studia je možné vyslovit hypotézu, že formulace její teorie je uskutečnitelná.

2. Předmět strategických studií

Při úvaze o předmětu strategických studií je nezbytné konstatovat, že jak instituce uskutečňující strategická studia, tak dokumenty vyjadřují organizační nebo praktický výsledek specifické činnosti jednotlivců, skupin osob nebo institucí. Proto jsou strategická studia účelovým souborem informačních, analytických, prognostických, prezentačních a dalších

činností odborných pracovníků, jež směřují k objasnění, popisu a doporučení pro praktická opatření, která realizují bezpečnost a obranu státu.

Předmětem strategických studií jsou všechny problémy, které mají vztah k analýze minulého a současného stavu otázek spojených s bezpečností a obranou státu a k prognóze jejího vývoje.

Rysem strategických studií je vědecky průkazná charakteristika vybraných nebo komplexních problémů, založená na číselné, argumentační nebo logické konstrukci. Jsou zpracovávány jako podklad, který má ovlivnit přijímání praktických opatření v politické, bezpečnostní, vojenské, zdrojové, výzkumné i popularizační oblasti. Spolupůsobí při formování názorů odborné i laické veřejnosti.

2.1. Specifikace problémů pro strategická studia

Při ujasňování předmětu těchto studií v České republice po roce 1990 byly představy nahrazovány „černou skříňkou“. Hledalo se sémanticky správné pojmenování objektu výzkumu. Pocitově bylo zřejmé, že pro rezort obrany a pro vytvoření teorie vojenského umění (vojenská strategie, operační umění, taktika) je v centru výzkumu soubor všech skutečností, které jsou spojeny s existencí armády a které ji ovlivňují. Později bylo zvýrazněno, že armáda může být použita rovněž asistenčně při nevojenských hrozbách a rizicích, rozšířil se tedy i rozsah předmětné problematiky, která může být prospěšná strategickým studiím.

Pro bližší specifikaci je uveden vybraný výsek problémů, jež je vhodné zkoumat. Jsou to otázky:

- ☐ politické: vnitrostátní i mezinárodní,
- ☐ vojenské: strategické, operační, taktické, které ovlivní strategii,
- ☐ ozbrojených sil: profesionalizace, vycvičenost, mobilizační infrastruktura,
- ☐ operační přípravy státního území, dislokace posádek a stavebně ubytovacích kapacit,
- ☐ krizového řízení,
- ☐ modelování a simulace vojenských činností,
- ☐ ekonomické, finanční a hospodářské,
- ☐ zbraní, vojenské techniky, techniky, materiálů, technologií,
- ☐ vlivu vědy a technického rozvoje,
- ☐ informací a informatizace,
- ☐ geografické, demografické,
- ☐ vlivu lidského faktoru, psychologických, morálních faktorů a motivace,
- ☐ vzdělanostní úrovně a systému vzdělávání,
- ☐ zdraví a sportu,
- ☐ kulturní úrovně,
- ☐ mechanismů řízení, makrostruktur,
- ☐ vztahů k regionálním orgánům, místním samosprávám a veřejnosti atd.

Všechny problémy, stavy, vztahy i vazby existují nezávisle na našich přáních. Částečně jsou pokryty legislativou, teoretickými poznatky a praktickými popisy.

2.2. Rozšířená diskuze k předmětu strategických studií

Souhrnný pojem, který by popsal předmět zkoumané problematiky, by měl zahrnovat vyjádření strategické úrovně zajištění obrany státu. To znamená takové úrovně, jejíž změny by mohly ohrozit existenci suverenity, státní celistvosti, míru a života občanů.

Od roku 1990 se v postupných krocích, založených na poznání, analýzách, prognózách dílčích částí, které „černou skříňku“ naplňují, vytvářely pojmy „komplexní systém obrany“, „obránný systém státu“, až k ustálenému pojmenování „**systém obrany státu**“ (použit v zákoně č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky, § 2, odst. 1).

Důvody této volby byly následující: **systém** proto, že jde o velké množství prvků, které jsou ve vzájemných vztazích; **obrana** proto, že hlavním smyslem je bránit nějaký definovaný stav; **stát** proto, že určuje rozměr a úroveň obrany.

Na systém obrany státu můžeme nahlížet z různých pohledů a to podle účelu, ke kterému zkoumání vede. **Reálně existující systém však je jen jeden.** Obsahuje všechny činnosti, všechny organizační prvky, které tyto činnosti uskutečňují, všechny stavy, vztahy a technologické procesy. Jakákoliv skutečnost, která má vztah k obraně státu by měla být do systému začlenitelná. Jestliže tomu tak není, je systém špatně pochopen a definován. Z uvedeného pohledu můžeme tento systém charakterizovat jako systém uzavřený s takovou vnitřní volností, aby umožnil začlenění i nepředvídatelných prvků a vztahů.

Z hlediska množství prvků a jejich vzájemných vztahů je možné použít pojmenování „nepřehledný systém“. Poznámka by měla dokreslit představu o takovém systému z toho pohledu, že některé prvky i vztahy systému je možné izolovaně vysvětlovat s využitím jiných vědních disciplín nebo jiných systémů, ale uvnitř popisovaného systému obrany státu, který nás zajímá z pohledu strategických studií, jsou sledována jiná kritéria a jiné hodnoty prvku systému.

Podpůrný schematický náhled na vztahy v bezpečnostním systému státu je například uveden v [3]. Možná zaměření strategických studií umožňují aplikovat jakékoliv další informační podklady, který má charakter systémové analýzy problémů směřujících k bezpečnosti a obraně státu.

Studia jsou metodou výzkumu a odborného popisu takto pojatého systému obrany nebo bezpečnostního systému státu.

Předmětem studií je tedy rovněž volba vhodných metod jejichž využití povede k postupnému nalezení teorie (správná teorie je objektivní), k poznání a formulování zákonů, zákonitostí, principů, kategorií a jiných závěrů pro praktické využití výsledků výzkumu. Smyslem výzkumu není jen cesta k poznání systému obrany státu, ale především ke stanovení postupů pro jeho přetvoření a fungování v budoucnosti. Jde tedy o aplikaci poznané teorie do programátorské a prognostické činnosti (ve smyslu plánování a uskutečňování změn). Tato výzkumná činnost by měla být součástí strategických studií.

Z teorie systémů a teorie relativity platí, že jakýkoliv systém je podsystémem většího systému a jakýkoliv prvek tohoto systému je potenciálním systémem. To například znamená, že řešení změn armády, jsou-li společenským požadavkem, by mělo následovat v návaznosti na změny nadřazeného systému. A **předmětem studií by měly být rovněž varianty**, které reagují na praktické zkušenosti, běžné ve společenských systémech, kdy vzhledem k možným časovým prodáváním jsou uskutečňovány změny paralelně v nadsystému i systému, včetně důsledků zpětného ovlivňování.

Jestliže uvažujeme, že účelem výzkumu bezpečnosti a obrany státu je mimo jiné navrhování nových struktur a jejich úprava, **pak jsou pro pojetí systému rozhodující činnosti**. Na rozdíl od organizačních prvků mají dlouhodobější platnost a charakteristiky, které lze lépe seskupovat, systemizovat a zobecňovat. Činnosti v oblasti bezpečnosti a obrany státu jsou dlouhodobě zachovány (boj, výcvik, obrana, ochrana vojsk a obyvatelstva atp.), ale organizace, které je vykonávají jsou často transformovány, rušeny, redislokovány, přepodřízeny.

Podrobíme-li pojem „systém obrany státu“ sémantické analýze, pak hlavní činnost, na které je sousloví postaveno, představuje obrana. Obrana je činnost nebo opatření k odvrácení útoku a ochraně před ním [4]. Jádrem je tedy **vlastní obranná činnost státu a jeho ozbrojených sil**, tzn. v době před, v průběhu a po bezprostředním ohrožení existence a funkčnosti státu.

Tyto otázky jsou podrobně diskutovány proto, že v praxi bývají stavěny jiné priority. Bývá zpochybňována logika výstavby systému obrany státu od krizových stavů ke stavům mírovým. Je zpochybňována reálnost ohrožení a útoků, proti nimž by bylo nezbytné se bránit. Je přehlíženo, že tyto postupy jsou protisměrné k sémantice a logice pojmů.

Má-li být systém obrany státu účelný, měl by respektovat obecné zákonitosti logiky. Má-li mu být porozuměno, měl by vycházet ze zákonitostí sémantiky a jednoznačnosti pojmů. Předmětem strategických studií by měly být problémy **modelování reakce systému obrany státu** (činnosti, struktury, vztahy, ...) **na mezní krizové stavy**. To by mělo logicky předcházet určování doporučení pro budoucí struktury v míru a pro reálnou představu o možných ambicích státu. Činnosti a struktury by měly být takto odvozovány.

Systém obrany státu není ještě dostatečně poznán. Není známa jeho teorie, jsou vytvářeny jen některé zákonitosti a zobecněny empirické poznatky. To ve svém důsledku znamená, že přijímaná praktická opatření jsou více podložena intuicí, než objektivními vědeckými podklady a zdůvodněními.

Nejsou známy informace o tom, že by se tímto problémem komplexně někdo zabýval, nebo tyto informace nejsou zveřejňovány. Strategická studia a výzkumné kapacity je vhodné věnovat poznávání systému obrany státu, a to zejména z pohledu potřeb rezortu obrany s důrazem na vojenské umění.

V čem tedy tkví smysl výzkumu systému obrany státu? Odpověď je možné formulovat s určitými nepřesnostmi takto: V nalezení podstaty a pravidel (nebo teorie) prvků systému obrany státu a celého systému. V poznání zákonů a zákonitostí, které jsou s touto problematikou spojeny.

Takto stručně formulovaný závěr však vyžaduje určitá objasnění. Výzkum ve prospěch rozvoje vědních disciplín jako vojenská strategie, operační umění, taktika, ale i vojenská ekonomika, vojenská pedagogika, vojenská psychologie a ostatní obory z poznání o systému obrany státu vychází. Jeho teorie je východiskem, ale i zdůvodněním struktury a existence vojenských věd. Je to proto, že tento reálný systém zahrnuje všechny problémy dotýkající se obrany státu. Je společně označován jako vědní obor: **teorie obrany státu**.

2.3. Hlavní problémové okruhy předmětu strategických studií

Strategická studia se nezabývají všemi detaily jednotlivých vědních disciplín a oborů. Zabývají se rozlišením současného stavu poznání, generalizovaným shrnutím hlavních směrů rozvoje těchto oborů do budoucna tak, aby napomohla orientovanému úsilí v celém systému obrany a bezpečnosti státu a zejména v jeho strategické rovině.

Již tento přístup vyžaduje seskupení vědních i praktických oborů a disciplín do skupin. Dlouhodobá orientace ve vědních oborech je směřována na vojenské souvislosti a aspekty, které jsou studovány a zkoumány v konkrétním geografickém rozsahu. Například pro naše podmínky: Česká republika, sousední státy (Německo, Polsko, Slovensko, Rakousko), USA, Rusko, NATO, EU a další organizace nebo státy výběrem.

Hlavní problémové okruhy předmětu strategických studií jsou:

- a) mezinárodněpolitický a vnitropolitický vývoj prostředí vojenské politiky (vědní obory: politologie, politika, geopolitika, mezinárodní vztahy),
- b) charakteristiky a tendence vojenství (vědní obory: vojenská strategie, operační umění, taktika, řízení a velení, vojenské zpravodajství, vojenská informatika, vojenská logistika, vojenská technika),
- c) charakteristiky a tendence vývoje zdrojů (lidských, materiálních, hospodářských, finančních) a procesů (řízení zdrojů, akvizice, vyzbrojování, orientace obranného průmyslu, profesionalizace, infrastruktura) ve prospěch bezpečnosti, obrany a vojenství (vědní obory: ekonomie, demografie, sociologie, válečná ekonomie, vojenská technika, sociální geografie),
- d) charakteristiky a tendence vědy, obranného výzkumu, vývoje a technologií (politika a management obranného výzkumu a vývoje, mezinárodní a státní spolupráce, infrastruktura vědy a obranného výzkumu), koordinace s Organizací NATO pro obranný výzkum a technologie (*RTO – Research and Technology Organization*): vědní obory: teorie vědy, management vědy, historie vědy, ekonomika vědy, vojenská věda, vědeckotechnický rozvoj),
- e) synergie analyzovaných a prognózovaných charakteristik a tendencí (vědní obory: teorie obrany státu, teorie státní správy, futurologie, filozofie).

3. Metody strategických studií

Základní metody strategických studií jsou **analytické a prognostické**. V jednotlivých technologických oblastech strategických studií jsou však uplatňovány **základní a aplikované metody relevantních vědních oborů**, disciplín a praktické postupy, které vedou k syntéze konečných výsledků. Rozvoj metod však vychází z předpokladu existence relevantních informací a dat. Metody by měly zohledňovat racionální dosahování prakticky užitečných výsledků.

3.1. Informace pro strategická studia

Předpokladem použití analytických a prognostických metod, je vytvoření základního datového a informačního fondu, **trvale udržovaného** v aktuálním stavu. To jsou praktická východiska objektivního posuzování a studování předmětné problematiky. Východiska zahrnují jak obsahovou stránku informací, tak technické prostředky, systémy a média pro jejich shromažďování, uchovávání, zpracování a poskytování.

Charakter vyhodnocovaných dat a informací opravňuje k tvrzení, že základní metodou procesu vytváření strategických studií je sběr informací a jejich vědecké vyhodnocování. Praktické usměrnění sběru vyžaduje poznání struktury informací o něž je projevován zájem a následně jejich výběr. Například Mezinárodní institut pro strategická studia (IISS - Interna-

tional Institute for Strategic Studies, 23 Tavistock Street, London WC2E 7NQ, United Kingdom; <http://www.iiss.org/>) shromažďuje pro každoroční periodikum *The Military Balance* informace o ozbrojených silách ve světě, o státních výdajích a dalších skutečnostech. CISS (Canadian Institute of Strategic Studies, Toronto, Ontario, Canada - <http://www.ciss.ca/>) se zase specializuje na informace o peacekeepingových aktivitách ve světě. Pro ostatní instituce ve světě pak platí, že projevují zájem o tyto publikace, aktivity, informační zdroje a sami je shromažďují, klasifikují a ve vlastní činnosti zpracovávají.

Struktura informací má polohu:

- ☐ metod sběru faktografických informací,
- ☐ metod sběru literárních informací,
- ☐ metod sběru internetových informací,
- ☐ metod sběru multimediálních informací.

Takové metody jsou pro strategická studia aplikovaně používána tak, jak je například rozvíjejí akreditované studijní obory a programy:

- ☐ informační studia a knihovnictví (M 7201), vědecké informace a knihovnictví (7201 T),
- ☐ informatika (P 1801), obecné otázky matematiky a informatiky (1801 V),
- ☐ systémové inženýrství a informatika (B 6209), manažerská informatika (6209 r) atp.

Specifikem strategických studií nejsou samostatné metody pro práci s informacemi, ale výběr kritérií, která výslednost používání metody ovlivní. Do této skupiny náleží požadavek na aktuálnost a hodnověrnost informací. V této oblasti budou rozvíjeny specifické technologické i praktické postupy, které kvalitu informačních zdrojů budou potvrzovat a prověřovat.

Principiální přístup k hodnocení objektivnosti a hodnověrnosti informací pro strategická studia a míry jejich využitelnosti vychází z jejich zařazení do dvou polovin k datu jejich hodnocení:

- ☐ *polorovina A - stav, který byl a je,*
- ☐ *polorovina B - stav budoucí (předpokládaný),*
- ☐ **Ba - uvádí jej jiný autor** (popisovaný stav je žádoucí, chtěný nebo odvozen prognostickými metodami),
- ☐ **Bb - výsledek vlastní prognózy.**

Informace z **poloroviny A** jsou analyzovány, tříděny, systemizovány, uspořádány do časových řad. Podléhají **analytickým metodám**.

Informace z **poloroviny B** byly-li vytvořeny cizími autory, **podléhají analytickým metodám**, mají-li přinést vlastní vizi budoucnosti, měly by využívat **prognostické metody**.

3.2. Analytické a prognostické metody pro strategická studia

Analytické metody jsou obecně rozvíjeny a používány na soubory dat nebo informací, které vznikly v minulosti. Náleží vždy do **poloroviny A**, a to i tehdy, když jsou výsledkem vlastního předzpracování, nebo když se zabývají prognózou (tu totiž mohl udělat jen někdo jiný nebo zpracovatel v minulosti). Z metodologického hlediska je pro zpracovatele strategické studie nesmírně významné odlišování, zda analyzuje data, informace, názory někoho jiného nebo

vlastní. Může se ztotožnit z prognózou někoho jiného, ale povinností je uvádět, že nejde o vlastní prognózu, ale o analýzu prognóz někoho jiného.

Přejímání názorů je trvalou součástí poznávacího procesu, ale neměly by být zaměňovány s novými poznatky a přínosy. Hlavní součástí strategických studií, rozvoje vlastních metod je právě přínos vlastního poznatku, jeho vytvoření, tedy *polorovina B*.

Přehled prognostických metod byl vypracován jako studie pro Ústav strategických studií VA v Brně [5] a zahrnuje z hlediska rozvoje teoretických základů metod následující informace:

A. Přehled prognostických metod, technik, modelů a postupů:

- ☐ metody kvalitativní a kvantitativní,
- ☐ predikce pasivní, aktivní a normativní,
- ☐ analýza předmětu prognózy a charakteristiky prognóz,
- ☐ expertizní metody prognózování,
- ☐ stanovení pravdivosti předvídání,
- ☐ společnosti pro prognostiku, prognostické systémy a podpůrný software;

B. Prognostická podpora vědy, výzkumu, vývoje, technologií, ekonomiky a vojenství:

- ☐ možný obsah prognostických zadání,
- ☐ podpora procesu řízení vědy a výzkumu,
- ☐ podpora procesu vývoje a technologií,
- ☐ prognózy pro hospodářskou praxi, podpora přístupu k obrannému průmyslu,
- ☐ vojenská prognostika;

C. Související problematika podpory řízení a rozhodování:

- ☐ informační systémy, podpora rozhodování, datové sklady,
- ☐ hledání souvislostí, řešení problémů a the brain,
- ☐ projektové řízení a předpovídání

D. Doporučení pro praktické využití prognostických metod, technik, modelů, postupů a návrhy dalšího řešení problematiky.

Tímto přehledem je pouze uvozen problém vlastních metod strategických studií. Jeho podrobnější rozpracování je důležitým krokem na cestě ke standardizaci technologických procesů v oblasti strategických studií.

3.3. Problematika určování klíčových problémů strategického významu pro obranu a bezpečnost

K problematice významné pro klíčové problémy strategického významu pro obranu a bezpečnost je vhodné uvést komentář: Jak můžeme vědět, které procesy, které předměty a které jevy budou představovat budoucí klíčové oblasti. Co tato skutečnost vlastně znamená? Jaké informace budou shromažďovány a následně vyhodnocovány?

Předpokládáme existenci nevyslovené hypotézy **o působení principu dynamické rovnováhy**. Pro velmi zjednodušené objasnění: Ve společnosti dochází k nepřetržitému vývoji. Vývoj, to jsou změny. Každá změna je akcí, která vyvolává reakci (s určitým časovým zpožděním)

a ta směřuje k obnovení rovnovážného stavu. Tato reakce je však současně novou akcí, na níž navazuje odezva. Uvedený mechanismus je v podstatě nekonečný.

Jestliže hovoříme o **stabilitě**, a o tu nám v oblasti bezpečnosti rozhodně jde, pak ji můžeme z tohoto pohledu charakterizovat jako *okamžitý stav dynamické rovnováhy, kdy výkyvy nepřesahují předpokládané a povolené odchylky*.

Za tímto tvrzením však můžeme okamžitě cítit otázku: Jaké odchylky? Kdo stanoví jejich možnou velikost a směr?

1. Vycházíme z předpokladu, že zpracovatel strategické studie má snahu dosáhnout co nejobjektivnějších poznatků. Pak je vhodné upozornit na **nezbytnost hodnocení informací z hlediska časové posloupnosti jejich vzniku a platnosti**. Mnohdy jsou nevhodně slučovány nesrovnatelné informace, například o tom, co bylo a je (konkrétně) s představy a přáními. Taková interpretace názorů je na škodu pochopení významných tendencí, trendů, prvků a vztahů.
2. Bezpečnost lze vyjádřit jako vícerozměrný prostor, který je funkcí času transformován do nového prostoru (matematického, nikoliv geografického). Jestliže na základě současné analýzy stanovíme výběr hlavních prvků bezpečnosti, v novém transformovaném prostoru **tyto prvky nemusí představovat hlavní charakteristiky**, mohou se měnit v podružné nebo zaniknout. Tyto skutečnosti dokumentuje historie. Z matematického hlediska jde o složitou transformační funkci, která mění hierarchii jednotlivých prvků a jejich podíl na celkovém obrazu evropské bezpečnosti.
3. Určování hlavních rysů bezpečnosti a jejich kvantifikace náleží do prognostické činnosti. Vychází z časových řad minulého vývoje a odhaduje na základě analogie a jiných teoretických metod vědecké činnosti budoucí vývoj. **Řešení problémů spojených se změnami priority**, jejich vydefinování do transformační funkce, je uskutečnitelné například nalezením úplného popisu systému (celku) bezpečnosti, jeho dekompozici na elementární části a popisu vztahu mezi nimi. Nalezení časových řad jednotlivých elementů, jejich dynamických charakteristik, odhalení tendencí a trendů, závislosti na předpokládaném uskutečňování nosných změn.
4. Transformační funkci lze **algoritmizovat a modelově řešit** s využitím současných výpočetních prostředků, posílených grafickými nástroji. Zkoumání různých variant, vycházejících z vypracovaných základních typů scénářů pravděpodobného vývoje bezpečnostní situace, umožňuje využít a zobrazit větší množství jejich důsledků a vazeb.
5. Obdobným způsobem jako bezpečnost můžeme popsat **vojenské umění**, které rovněž lze pojímat jako ucelený systém. Jeho hlavní prvky z hlediska obsahového a vědního členění jsou: vojenská strategie, operační umění a taktika, které lze dekomponovat do elementárních částí, jež budou zřejmě popisovat charakteristiky lidského potenciálu, vojenské techniky a vojenských technologií.
6. **Pro vojenské umění platí samostatná transformační funkce**, která je více, než tomu je v oblasti bezpečnosti, svázána s tendencemi a trendy vývoje vojenské techniky, ale také s vývojem mezinárodního práva v oblasti regulace válečných činností (což je vhodné pojímat jako součást vojenských technologií).
7. Uskutečněním průniku dvou neuzavřených množin elementárních prvků samostatných systémů můžeme odhalit a definovat **základní vztahovou matici** charakterizující jednak tok důsledků bezpečnosti na vojenské umění, ale současně vztah opačný. Přitom musíme hodnotit všechny prvky, elementy, vztahy z pozice nejen národní (státní) a současně si

být vědomi, že každá teritoriální součást prostoru je limitována společnými tendencemi a trendy, ale sama je svým parciálním způsobem spoluvytváří.

8. V určování klíčových problémů je vždy vysoká míra nejistoty.

Závěr

Postup pro vědecké poznání strategických studií má své nejasnosti, nedotaženosti, nejistoty, ale rovněž jistotu v tom, že strategická studia byla, jsou a budou uskutečňována, aby člověk nastoupil na cestu předvídání a plánování budoucnosti. Kde se nikdo o nic nesnažil, tam také nic nezkalil a ve strategických studiích již bylo uděláno hodně pro to, aby byly objektivizované a staly se pravidelnou součástí vyspělých společností a zejména kvalifikovaných rozhodnutí.

Jde však o nesmírně složitý systém s řadou nepoznaných a nepopsaných prvků, procesů, vztahů, s vysokou dynamikou subjektivně měněných parametrů. Exaktní informace nebudou přítomny včas, a to co bude chybět bude ještě po dlouhou dobu doplňováno intuitivními postupy. Přesto byl v předloženém příspěvku nastíněn postup k vytváření teoretické základny oboru, který se rodí z empirického poznání.

Literatura:

- [1] *Všeobecná encyklopedie*. Encyklopedie Diderot 1999. 2. svazek, str. 342.
- [2] STEWARD, R. *Myšlenky, které utvářely svět*. Euromedia Group, 1998, str. 28-33, 93.
- [3] NOVOTNÝ, K. *Bezpečnostní systém České republiky*. Učebnice VVŠ PV Vyškov, 2001, příloha č. 34, str. 452, 453.
- [4] *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978, str. 286.
- [5] BUŘITA, L. *Přehled prognostických metod použitelných pro řízení vědy, obranného výzkumu, vývoje a technologií v podmínkách ČR*. Studie. ÚSS VA v Brně, 97 s.

Válka, kterou Irák zahájil v srpnu 1990 invazí do Kuvajtu, technicky nadále trvá, podepsáno bylo pouhé příměří (surrender agreement), jehož podmínky, včetně odzbrojení a zničení zbraní hromadného ničení, Saddám nikdy nedodržel a všechny rezoluce Rady bezpečnosti ignoroval. Poslední, v pořadí již sedmá, jednomyslně přijatá rezoluce č. 1441, pohrozila radikálním postihem, a zase se nic nedělo. Toto fiasko pak přimělo Bushe k radikálnímu, nikterak snadnému kroku, na Saddáma šlápnout bez požehnání OSN. Nemínil čekat po zkušenosti např. v Bosně, kde jednotky OSN nečinně přihlížely k tamějším jatečným obřadům (Srebrenica). Evropskou pasivitou došlo na Balkáně ke ztrátě desítek životů.

Ota Ulč,
Bush, Saddám, svět.
Nový Polygon
květen 2003